

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

«До захисту допущено»
Завідувачка кафедри, д.е.н., проф.
_____ Лариса
ГРИЦЕНКО
(підпис)
«_____» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр

зі спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійної програми Банківська справа

на тему: «Державний борг України і проблеми його обслуговування»

Здобувача групи Ф-91а Сухонос Вячеслав Вікторович

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Вячеслав СУХОНОС
(підпис)

Керівник доцент, к.е.н., доцент Надія ДЕХТЯР

Суми 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри, д.е.н., проф.
Лариса

ГРИЦЕНКО

(підпис)

«_____» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

до кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Здобувача групи Ф-91а інституту (центру) БІЕМ
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Сухонос Вячеслав Вікторович

Тема роботи: «Державний борг України і проблеми його обслуговування»

Затверджено наказом по СумДУ № 0509-VI від «15» травня 2023 р.

Термін здачі здобувачем (кою) завершеної роботи «14» травня 2023 р.

Вихідні дані до роботи: нормативні й законодавчі акти, матеріали статистичної звітності, інструкції та положення, матеріали монографій, періодичних видань, підручників і навчальних посібників, дані фінансової звітності суб'єктів господарювання, організацій та установ тощо.

Зміст основної частини роботи (перелік питань для розроблення): дослідити сутність, роль та значення державного боргу у сучасних умовах, розглянути види та класифікація державного боргу, проаналізувати та оцінити показники формування та обслуговування державного боргу України, визначити напрями підвищення ефективності управління державним боргом України

Дата видачі завдання: «01» травня 2023 р.

Керівник к.е.н.. доцент

Надія ДЕХТЯР

Завдання прийнято до виконання «01» 05.2023 р. _____ Вячеслав СУХОНОС
(підпис)

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня бакалавр

на тему:

«Державний борг України і проблеми його обслуговування»

Сухонос Вячеслав Вікторович

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 48 сторінках, з яких список використаних джерел із 45 найменувань. Робота містить 13 таблиць, 6 рисунків, а також 2 додатки.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи – державний борг є однією з найважливіших складових економічної політики країни. Розмір державного боргу та його стійкість мають прямий вплив на фінансову стабільність, здатність країни залучати фінансування та розмір відсотків, що сплачуються за його обслуговування.

Мета кваліфікаційної роботи є розкриття теоретичних основ та практичних аспектів функціонування державного боргу України та дослідження проблем його обслуговування.

Методи дослідження кваліфікаційної роботи: діалектичний метод наукового пізнання, системний та комплексний підходи до вивчення теоретичних аспектів утворення та управління державним боргом, у межах якого, в роботі використовуються методи аналізу та синтезу, статистичні прийоми групування, метод графічного зображення.

Основний результат роботи: проведене комплексне дослідження обсягу та структури державного боргу України і динаміки зміни значень макрофінансових індикаторів України за досліджуваний період 2018-2022 рр.

Ключові слова: (5-10 слів або словосполучень) державний борг, структура державного боргу, внутрішній державний борг, зовнішній державний борг, управління державним боргом

ЗМІСТ

Вступ	5
1 Державний борг: сутність та роль у сучасних умовах	7
2 Види та класифікація державного боргу України	14
3 Аналіз та оцінка сучасного стану формування та обслуговування державного боргу України за період 2018–2022 роки	23
4 Напрями підвищення ефективності управління державним боргом України	35
Висновки	41
Список використаних джерел	43
Додатки	47

ВСТУП

Державний борг є однією з найважливіших складових економічної політики країни. Розмір державного боргу та його стійкість мають прямий вплив на фінансову стабільність, здатність країни залучати фінансування та розмір відсотків, що сплачуються за його обслуговування.

Проблеми обслуговування державного боргу можуть призвести до фінансових криз, зменшення довіри до країни з боку кредиторів та інвесторів, а також збільшення витрат на погашення боргових зобов'язань.

Найбільш актуальними проблемами обслуговування державного боргу України є високий рівень зовнішнього боргу, зменшення довіри до фінансової стійкості країни, нестабільність курсу національної валюти, великий обсяг процентних платежів, відсутність достатніх фінансових ресурсів для вирішення внутрішніх соціально-економічних проблем.

Враховуючи ці фактори, дослідження державного боргу України та проблем його обслуговування є важливим для розуміння поточного стану фінансової ситуації країни, виявлення ризиків та розроблення ефективних стратегій для забезпечення сталості та стійкості економіки.

Метою кваліфікаційної роботи є розкриття теоретичних основ та практичних аспектів функціонування державного боргу України та дослідження проблем його обслуговування.

Відповідно до поставленої мети були визначені завдання:

- дослідження сутності та ролі державного боргу у сучасних умовах;
- охарактеризувати види та класифікацію державного боргу України;
- Аналіз та оцінка сучасного стану формування та обслуговування державного боргу України за період 2018–2022 роки;
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності управління державним боргом України.

Об'єктом дослідження є система економічних відносин з приводу

формування обслуговування державного боргу України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування та обслуговування державного боргу України.

Методологічну основу дипломної роботи складає діалектичний метод наукового пізнання, системний та комплексний підходи до вивчення теоретичних аспектів утворення та управління державним боргом, у межах якого, в роботі використовуються методи аналізу та синтезу, статистичні прийоми групування, метод графічного зображення.

Інформаційною базою для написання кваліфікаційної роботи є законодавчо-нормативні акти України, статистичні дані, практичні матеріали Міністерства фінансів України.

1 ДЕРЖАВНИЙ БОРГ: СУТНІСТЬ, ТА РОЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та стійких темпів соціально-економічного зростання країни як ключового елементу в системі стратегічних пріоритетів реалізації державної політики України, не можливе без ефективного та дієвого реформування однієї із складових ланок державних фінансів – сфери управління державним боргом.

Слід відмітити, що наявність боргів держави є невід’ємною складовою розвитку фінансової системи будь-якої країни з розвиненою ринковою економікою. Однак значні обсяги внутрішньої і зовнішньої заборгованості держави та витрат на її погашення та обслуговування може призвести до втрати фінансової незалежності та підвищити рівень боргової загрози держави.

Спроможність країни визначити чіткі та ефективні джерела фінансування дефіциту бюджету, своєчасно та у повному обсязі виконувати фінансові зобов’язання щодо погашення та обслуговування державного боргу є одним із головних індикаторів її фінансової стабільності, та дозволяє державі отримати статус надійного позичальника, призводить до покращення її ділового іміджу та інвестиційної привабливості.

Державний борг є однією з ланок державних фінансів. Точніше, державний борг – це загальна сума державного боргу, включаючи внутрішні та зовнішні запозичення, а також надані гарантії [6].

Державний борг і пов'язані з ним питання державного кредиту досліджувалися протягом тривалого часу. У вітчизняних і зарубіжних наукових колах проводилися дослідження з цього питання. Великобританія вважається батьківщиною національного кредиту. Для задоволення власних потреб воно вперше використало державні позики.

Візуалізація пошуку терміну державний борг у пошуковій системі Google Trends за цим ключовим словом надана на рис. 1.1 та дозволяє отримати більш

глибоке розуміння значення державного боргу у сучасній економіці.

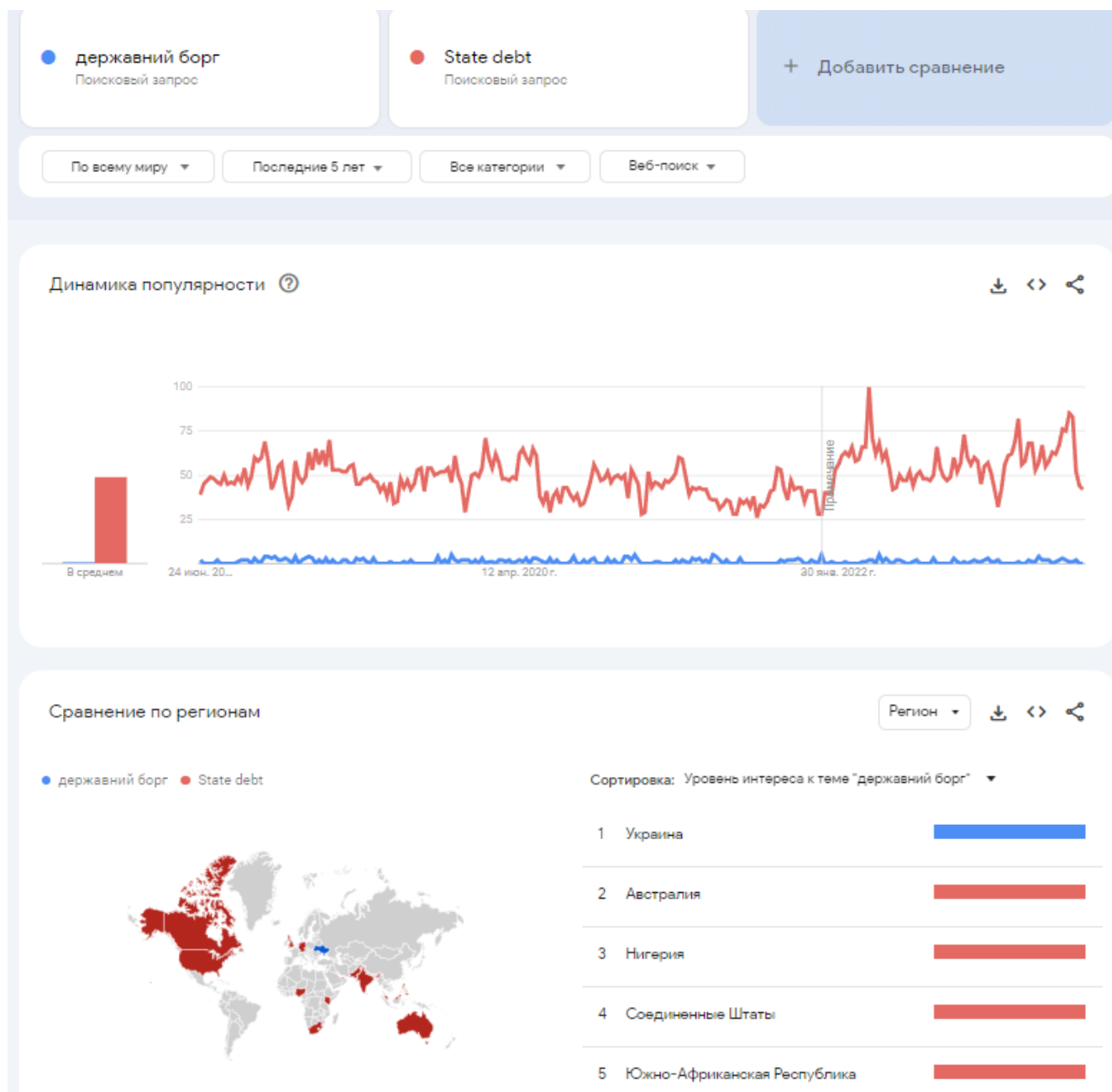

Рисунок 1.1 – Динаміка популярності державний борг на основі даних Google Trends (побудовано автором)

Цей аналіз показує зростаючий інтерес користувачів Google до теми державного боргу та управління ним у сучасних економічних умовах. Так, в останні роки спостерігається стабільне зростання популярності запитів по цим ключовим словом, що відображають актуальність та значущість державного боргу у фінансових операціях країни.

Єдиної думки щодо визначення поняття «державний борг» немає. Такі вчені, як П. А. Самуельсон і В. Д. Нордхаус, визначили державний борг як «загальну суму державних боргових цінних паперів у формі облігацій і короткострокових позик». Але вони розглядають державний борг як «борг, накопичений в уряді в результаті запозичень для фінансування дефіциту бюджету, виниклого в минулому» [9].

Вчені А. Г. Загородній, Т. С. Словженко вважали державний борг «сумою боргів, що виникли за непогашеними кредитами та несплатою процентів». У проекті Закону України «Про державний борг України» він визначається як непогашена основна сума боргу, що виникла під час здійснення державних запозичень та надання державних гарантій у валюті.

Розглядаючи інші законодавчі акти, необхідно звертатися до закону про бюджет України. Він розглядає державний борг як загальну суму державних боргових цінних паперів, як випущених, так і непогашених, а також боргових цінних паперів, чинних в результаті гарантій позик або зобов'язань, що впливають із законодавства чи контрактів [9].

За визначенням Державної служби статистики України, державний борг - це сукупна заборгованість держави перед кредиторами, включаючи урядові позики, облігації, кредити від міжнародних фінансових установ та інші зобов'язання.

Щодо визначень, які надають різні автори, то найбільш широке визначення державному боргу надає Т. П. Вахненко, який характеризує державний борг як заборгованість країни у процесі утворення та використання допоміжних грошових ресурсів за рахунок вільних грошових коштів фізичних та юридичних осіб, а також іноземних країн [42].

Зокрема, М. Кучерявенко характеризує державний борг через систему правових відносин, які виникають у сфері обслуговування, випуску, а також погашення боргових зобов'язань країн [43].

Огороднік С., Федосов В. тлумачать державний борг, як суму заборгованості по тих зобов'язаннях, що були випущені та не погашені, суму фінансових зобов'язань держави іноземним кредиторам [44].

Тож, узагальнюючи усі представлені у табл. 1.1 підходи до трактування

поняття та розуміння змісту державний борг у науковій літературі, можемо прийти до такого висновку, що державний борг розглядається із двох основних точок зору: як сума боргових зобов'язань держави і як система певних відносин, що виникають між державою (яка виступає позичальником) та її кредиторами.

Таблиця 1.1 – Розуміння змісту поняття «державний борг» у науковій літературі

Сутність поняття «державний борг»	Джерело
Сума фінансових зобов'язань загального державного управління, які мають форму договірних стосовно внутрішніх та зовнішніх кредиторів із приводу факту відшкодування залучених коштів та виплати по ним відсотків	[34]
Загальна сума боргових зобов'язань держави із приводу повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення, яке представляє собою операцію, що пов'язані з отриманням державою кредитів (або позик) з метою фінансування державного бюджету	[36]
Форма кредитно-фінансових відносин, у яких одна держава виступає позичальником, а уряди іноземних держав та міжнародні фонди – її кредиторами	[35]

Тож, узагальнюючи усі представлені у табл. 1.1 підходи до трактування поняття та розуміння змісту державний борг у науковій літературі, можемо прийти до такого висновку, що державний борг розглядається із двох основних точок зору: як сума боргових зобов'язань держави і як система певних відносин, що виникають між державою (яка виступає позичальником) та її кредиторами.

Зважаючи на це, вважаємо за доцільне розробити власне визначення державного боргу, яке відобразатиме сутність поняття в його найширшому розумінні. На нашу думку, державний борг слід розглядати як «загальний непогашений державний борг, включаючи внутрішні та зовнішні запозичення та надані гарантії».

Економічну сутність боргу держави визначають переважно через функції, які йому притаманні. У науковій літературі виокремлюють переважно фіскальну та регулятивну функції боргу держави. Як відомо, фіскальна функція проявляється через державне залучення коштів, які необхідні для фінансування державних витрат. Регулятивна функція полягає у коригуванні об'єму грошової маси через механізм купівлі-продажу державних цінних паперів Національним банком.

Т. Вахненко у своїх працях зазначені функції доповнює перерозподільчою та валютно-фінансовою. Завдяки валютно-фінансовій функції міжнародні валютні резерви держави поповнюються завдяки зовнішнім позикам. Перерозподіл капіталу між державним і приватним сектором та перерозподілу капіталу між секторами фінансового ринку уособлює перерозподільчу функцію [37].

В свою чергу автор Кучер Г. В. виділяє наступні функції державного боргу:

– державне інвестування, яке пов'язано із забезпеченням виконання державою своїх конституційних функцій (оборона, національна безпека, громадський порядок тощо) і виділенням державних інвестицій на реалізацію масштабних макропроектів;

– управління виконанням бюджету – можливість забезпечення оперативного фінансування видатків бюджету, покриття касових розривів бюджету тощо;

– макрофінансове регулювання – коригування обсягу грошової маси через купівлю-продаж цінних паперів [45].

Необхідно відмітити, що на стан державного боргу впливають низка факторів, які визначаються політикою держави (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Система чинників, що визначають величину та структуру внутрішнього державного боргу

Що стосується зовнішньої заборгованості держави, що вона залежить від груп факторів: фундаментальні; локальні; випадкові.

До числа фундаментальних факторів можна віднести процеси та явища, які системно впливають на всі чи значну частку фінансових потоків держави (зміна динаміки ключових макроекономічних чинників, зміни в економічній і політичній політиці державі кон'юнктура на світових товарних й фінансових ринках, стійкий дефіцит бюджету тощо).

Локальними факторами що впливають на зовнішній державний борг є безпосередньо явища та процеси, які здійснюють незначний вплив на фінансові потоки державного бюджету (динаміка цін на ключові експортовані та імпортовані товари, зміни податкових ставок, курсова політика держави тощо).

До числа випадкових чинників належать явища та процеси, які характеризуються нестійким характером впливу яких на рух фінансових потоків бюджету країни та носять непередбачений характер.

Система факторів, що впливають на обсяг і структуру зовнішнього боргу держави наведено на рисунку 1.3.

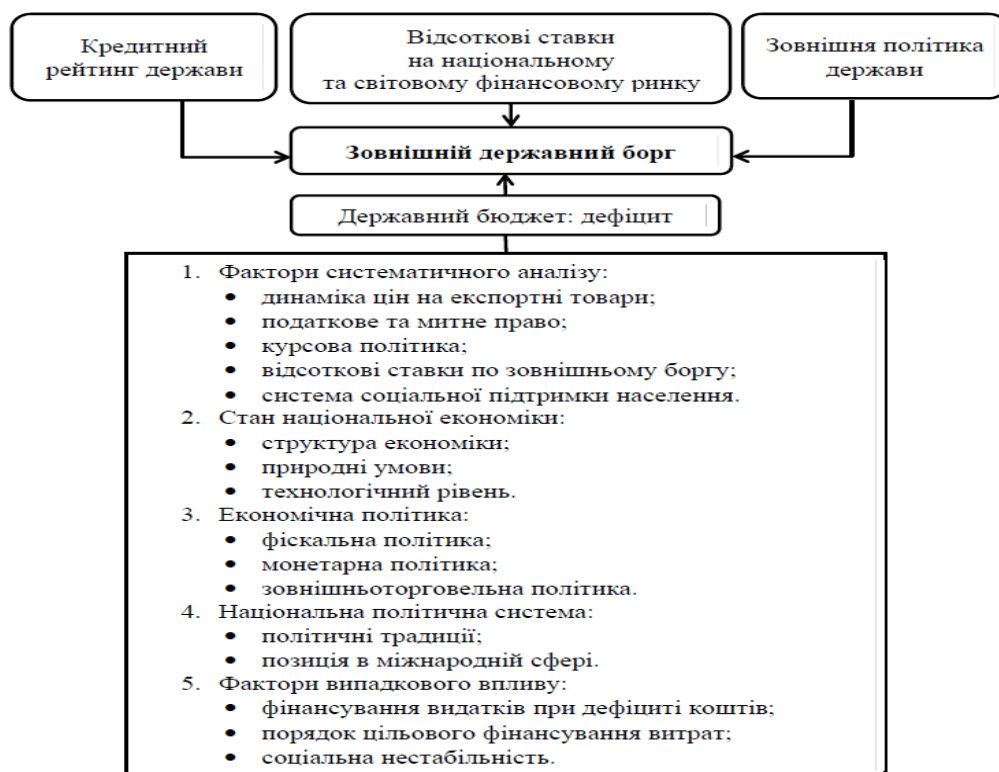

Рисунок 1.3 – Система факторів, що здійснюють вплив на обсяг та структуру зовнішнього державного боргу

Як уже зазначалося нами раніше функціонування державного боргу напряму пов'язано із результатами фінансування дефіциту бюджету держави. Однак,

наявність державного боргу має і позитивні моменти. Так, для більшості країн з розвинутою ринковою економікою державний борг вступає однією із умов підвищення економічного розвитку держави. У цьому випадку державний борг дозволяє покращити соціально-економічні умови життя громадян через вкладення бюджетних фінансових ресурсів у розбудову інфраструктури, розвиток соціально-культурної, гуманітарної сфер, підвищення соціальних виплат тощо. Від характеру здійснюваних запозичень, погашень, обслуговування боргу, від сформованого підходу до державного боргового управління, залежить бюджетна дієздатність кожної із країн, стан валютних резервів тощо.

Але для країн з високим рівнем корупції, державний борг може слугувати джерелом для збагачення та неефективного використання коштів, що потребує додаткового нагляду за його обсягами.

Таким чином державний борг є тягарем для держави, якщо вона спрямовує всі залучені кошти на поточне споживання (за умов недієвості мультиплікатора державних витрат і за нееластичності сукупної пропозиції, тобто за відсутності умов для стимулюючого ефекту розширених державних видатків на економічне зростання).

У разі здійснення державних капітальних вкладень за рахунок державних запозичень держава може створити запас суспільних благ на майбутні періоди. Тобто, якщо держава інвестує фінансові ресурси у власне виробництво, накопичує кошти у державному секторі економіки, то за умов самоокупності, боргового тягаря взагалі не буде.

2 ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Важливим моментом у дослідженні ролі та значення державного боргу є поділ його на відповідні види.

Так, державний борг зазвичай поділяють на внутрішній державний борг і зовнішній державний борг. Однак, такий підхід до поділу внутрішнього та зовнішнього державного боргу є дискусійним. У різних країнах по-різному підходять до розподілу внутрішнього і зовнішнього боргу. Так, наприклад, у Сполучених Штатах внутрішній державний борг розглядається як державний борг перед населенням. Багато західних країн і міжнародних фінансово-кредитних організацій, таких як Міжнародний валютний фонд, прийняли подібний підхід.

Внутрішній борг країни – це борг країни перед внутрішніми кредиторами. В Україні внутрішній державний борг відіграє набагато меншу роль, ніж зовнішні запозичення, і певний паритет між ними спостерігається лише протягом останніх 18 років.

У свою чергу, внутрішній борг країни можна класифікувати відповідно до того, скільки їй потрібно сплатити і коли він буде погашений. На основі цих характеристик розрізняють капітал і ліквідний борг країни. Поточний борг визначається як загальна сума державного боргу, яку необхідно сплатити в поточному році.

Первинний борг – це загальна сума боргу та відсотків по ньому, які необхідно сплатити протягом певного періоду часу. Складові елементи внутрішнього державного боргу мають розглядатися відповідно до Закону України «Про внутрішній державний борг». Борг внутрішнього уряду включає борги минулого та поточного періодів, тобто борги за випуск цінних паперів, надання гарантій та отримання кредитів. Іншим фактором є борг колишнього Радянського Союзу, значна частина якого дісталася Україні після розпаду Радянського Союзу. Водночас внутрішній національний борг включає заборгованість, пов'язану з виплатою заробітної плати державним установам і виплатою державних

пенсій [27].

Внутрішній борг включає: 1) боргові цінні папери Кабінету Міністрів перед Національним банком України; 2) боргові цінні папери комерційних банків; 3) кошти на стипендії та пенсії; 4) заборгованість перед вкладниками Ощадбанку; кошти для відшкодування ПДВ.

Зовнішній державний борг – це сума боргу країни перед зовнішніми кредиторами. Зазвичай його розбивають на такі елементи:

1) за видами виданих кредитів вони поділяються на кредити, видані банківськими установами, і кредити, видані компаніями;

2) за наданою формою поділяється на позики, видані у вигляді сировини або валюти;

3) інвестиційні та неінвестиційні кредити залежно від способу їх використання;

4) короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити поділяються за тривалістю часу повернення кредиту;

5) за умовами надання вони поділяються на пільгові позики, позики під високі відсотки та платні позики;

б) за способом погашення - одноразова позика та рівне чи нерівне повернення позик.

Зовнішній державний борг складається з таких елементів: 1) Позикові кошти, що використовуються для підтримки або стабілізації курсу національної валюти; 2) Позики на фінансування державного бюджету, як основного проекту з використанням зовнішніх коштів, і на погашення зовнішнього боргу країни; 3) Фонди реалізації окремих інвестиційних проектів; 4) Державні гарантії, надані урядом.

Зовнішній державний борг залежить від таких чинників та поділяється на:

1) видів кредиторів: уряди інших держав; міжнародні фінансово-кредитні організації;

2) видів кредитів: комерційні; фінансові;

3) форми надання: у грошовій формі (у валюті країни-кредитора; у валюті

країни-позичальника; у валюті третьої країни (за домовленістю сторін); у міжнародних розрахункових одиницях); у товарній формі;

4) умов кредитування: звичайні кредити на ринкових засадах; пільгові кредити;

5) джерел фінансування: внутрішні; зовнішні; змішані;

6) форми повернення коштів: товарними поставками; у грошовій формі;

7) форми зобов'язань: облігаційна; підписання і ратифікації угод.

8) способів погашення: із можливістю дострокового погашення; без можливості дострокового погашення; рівномірне погашення; разове погашення; ануїтетне погашення (борг і відсотки);

9) ставок кредитування: плаваюча; фіксована; комбінована.

10) механізму отримання: разове надходження; багаторазове надходження (наявність кількох траншів);

11) умов отримання: ринкові умови; пільгові умови; наявність конкретних економічних, соціальних чи політичних умов; відсутність конкретних умов, дотримання яких передбачає можливість отримання наступних траншів;

12) характеру фінансування: інвестиційні; поповнення золотовалютних резервів і підтримки платіжного балансу; фінансування бюджетного дефіциту; фінансування реструктуризації фінансового сектор; погашення раніше сформованого боргу;

13) джерел погашення: за рахунок державних доходів (зокрема доходів центрального банку); за рахунок здійснення нових запозичень; за рахунок прибутку від кредитних проектів; за рахунок компенсаційного постачання; через взаємозаліки.

Зовнішній державний борг включає борг, сплачений в іноземній валюті, товарах і послугах, який впливає на платіжний баланс.

Державний зовнішній борг України за бюджетною класифікацією включає:

1) заборгованість за кредитами, отриманими від міжнародних організацій економічного розвитку;

2) зобов'язання за зовнішніми позиками, особливо з державними гарантіями;

- 3) заборгованість за кредитами іноземних комерційних банків;
- 4) державний борг, не віднесений до інших категорій;
- 5) коригування, пов'язані з різницею в оцінці цінних паперів, що виникає між номінальною вартістю та ціною придбання.

З моменту заснування нашої країни зовнішні запозичення значною мірою взяли на себе роль джерела фіскального фінансування. Україна активно використовує міжнародні кредити для забезпечення власних потреб. Рівень зовнішнього боргу завжди перевищував відповідні показники внутрішнього боргу, і донедавна країна була готова позбутися зовнішнього боргу та знайти джерела фінансування в національному центрі.

Відповідно до бюджетної класифікації зовнішній державний борг поділяється на державні запозичення та державні гарантії. Державні запозичення – це процес отримання державою коштів і майнових прав через свої уповноважені органи з точки зору строків, платності та повернення. Тобто залучити кошти протягом певного терміну, за умови сплати відсотків за кредитом та наявності зобов'язань щодо погашення основної суми боргу. Державні запозичення зазвичай поділяються на внутрішні запозичення та зовнішні запозичення. Внутрішньодержавне запозичення - це угода з резидентами цієї країни про надання грошових позик або випуску цінних паперів. Такі кредити необхідно розміщувати на внутрішньому ринку.

Зовнішнє запозичення – це угода з нерезидентом України про випуск цінних паперів або оформлення грошової позики на зовнішньому ринку [5]. Кошти, отримані в результаті державних запозичень, можуть бути використані лише на конкретні проекти. До них належать фінансування дефіциту національного бюджету, відновлення валютних резервів або підтримання платіжного балансу. Державні гарантії – це зобов'язання держави від імені уповноважених установ, які сприяють погашенню боргів кредиторів у разі невиконання позичальником (крім України) своїх зобов'язань щодо повернення коштів.

Державні гарантії надаються у формі державних гарантій. Державні гарантії забезпечуються шляхом укладення угод або випуску цінних паперів. Надаючи

гарантію, держава постійно бере на себе ризик того, що позичальник може не сплатити кредитору необхідну суму, і ця заборгованість буде передана державі, оскільки він виступає гарантом угоди. Залежно від ринку, на якому надається позика, вона може бути в національній або іноземній валюті. Запозичуючи на внутрішньому ринку, Україна залучає кошти переважно в гривні.

За строками залучення коштів казначейські зобов'язання поділяються на: 1) короткострокові – термін погашення до 1 року; 2) середньострокові - від 1 до 5 років; 3) довгострокові – від 5 років і більше. [9]. Розмір державного боргу не може зростати випадково. Країни не можуть просто вирішити для себе завжди використовувати кредит для позичання грошей. Необхідно обговорити розмір державного боргу, як внутрішнього, так і зовнішнього. Щороку відповідно до Закону України «Про державний бюджет» визначається граничний розмір державного боргу. Закон визначає розмір майбутнього дефіциту бюджету та джерела його покриття. Визначити обсяг і напрями використання коштів, що поглинаються країною на внутрішньому та зовнішньому ринках. Розмір державного боргу вважається показником ефективності фінансової діяльності країни, виконання соціальних і економічних планів. Адже чим менша держава, тим ефективніше держава використовує власні фінансові ресурси і тим менше вона залежить від кредиторів [8].

Порівнюючи відношення зовнішнього державного боргу до внутрішнього, бачимо, що перший явно переважає. Хоча прийнято вважати, що внутрішній борг більше сприяє національному розвитку, ніж зовнішній. Це пояснюється кількома причинами. По-перше, державним структурам легше керувати внутрішнім боргом. Крім того, внутрішній борг легше реструктурувати. По-друге, кошти, використані для оплати внутрішніх запозичень, залишилися в країні, що позитивно вплинуло на її фінансовий стан. Хоча зовнішнє кредитування є можливістю залучення додаткового фінансування, це неможливо з внутрішнім кредитуванням.

Таким чином, в табл. 1.3 та 1.4 представлено зовнішній та внутрішній державний борг (визначений за допомогою Міністерства фінансів України у структурі державного боргу, як прямого, так і гарантованого).

Таблиця 1.3 – Види та класифікація державного боргу за типом кредитора

Критерій	Вид	Складові	
За типом кредитора	Внутрішній борг	Заборгованість за позиками, одержаними з бюджетів різних рівнів та державних фондів	
		Заборгованість перед банківськими установами	
		Заборгованість перед іншими органами управління	
		Внутрішня заборгованість, не віднесена до інших категорій	
		Коригування, пов'язане із змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей	
		Внутрішня заборгованість, не віднесена до інших категорій	
	Зовнішній борг	Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	
		Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	
		Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків	
		Заборгованість за позиками, одержаними від постачальників	
		Зовнішня заборгованість, не віднесена до інших категорій	
		Коригування, пов'язане із змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей	
	За типом боргового зобов'язання	Внутрішній борг	Заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями
			Заборгованість за середньостроковими зобов'язаннями
Заборгованість за короткостроковими зобов'язаннями і векселями			
Заборгованість за іншими внутрішніми зобов'язаннями			
Коригування, пов'язане із змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей			
Зовнішній борг		Заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	
		Заборгованість за середньостроковими зобов'язаннями	
		Заборгованість за короткостроковими зобов'язаннями і векселями	
		Заборгованість за іншими зовнішніми зобов'язаннями	
		Коригування, пов'язане із змінами обсягів депозитів, цінних паперів та різницею у вартісних оцінках вищезазначених статей	

Джерело: побудовано за [Помилка! Джерело посилання не знайдено.]

Отже, відсутність узгодженості в методологічних підходах до визначення величини зовнішнього державного боргу України вимагає від системи статистики державних фінансів України вдосконалення та гармонізації із міжнародними стандартами, що забезпечить транспарентність статистичної інформації про фінансову позицію України.

Таблиця 1.4 – Види та класифікація державного боргу за типом боргового зобов'язання

Критерій	Вид	Складові
Прямий державний борг	Внутрішній борг	Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку
		Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами
	Зовнішній борг	Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій
		Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав
		Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ
		Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку
Заборгованість, не віднесена до інших категорій		
Гарантований державою борг	Внутрішній борг	Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку
		Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами
		Заборгованість, не віднесена до інших категорій
	Зовнішній борг	Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій
		Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав
		Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ
		Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку
	Заборгованість, не віднесена до інших категорій	

Основною метою залучення зовнішніх позик український уряд визначив реструктуризацію боргу, особливо внутрішнього. Міністерство фінансів України створило спеціальний фонд для викупу та дострокового погашення державних облігацій на вторинному ринку за рахунок коштів від розміщення єврооблігацій. Різниця в процентних ставках була б великою вигодою для українського бюджету, але плани ще не повністю реалізовані.

Сучасна ситуація використання залучених коштів характеризується неефективністю більшості залучених коштів. Це призвело до перенесення боргового тягаря на державний бюджет. Виходом із цієї ситуації може бути формування такого механізму збору та виплати коштів позичальника, який має

підтримуватися системою спільного страхування проекту групи великих комерційних банків, а не перекладати відповідальність на державу.

Борг може бути активним і пасивним залежно від позиції уряду штату щодо накопичення державного боргу. Активний державний борг зумовлений зваженими державними заходами, спрямованими на залучення додаткових ресурсів. Виникнення активних форм державного боргу пов'язане з формуванням активних форм бюджетного дефіциту. Державне втручання для подолання кризи створило активний дефіцит. У цьому випадку державне регулювання економіки може проявлятися у зниженні податкових ставок, запровадженні податкових пільг (для стимулювання інвестиційної діяльності), збільшенні державних витрат для збільшення державного споживання. При цьому залучені фінансові ресурси використовуються для створення сприятливих умов для розвитку продуктивних галузей, активізації підприємницької діяльності та реалізації «інвестицій майбутнього». Усі проекти, що фінансуються за рахунок активного накопичення державного боргу, мають стимулювати економічне зростання країни.

Пасивний державний борг автоматично створюється, коли виникає пасивний бюджетний дефіцит. Пасивний бюджетний дефіцит виникає тому, що в разі економічної кризи падає виробництво, скорочуються доходи населення, доходи суб'єктів господарювання, товарообіг, податкові надходження до бюджету. Досвід багатьох країн світу показує, що при пасивному дефіциті державного бюджету необхідно прагнути до 5% дефіциту бюджету. Метою створення бюджетного дефіциту такого розміру є не зупинка економічного зростання країни при обмеженні зростання граничних суспільних витрат виробництва.

Таким чином, наслідком збільшення видатків, що фінансуються за рахунок запозичень, є збільшення зобов'язань органів державної влади. Фінансування капітальних витрат збільшує інвестиції, а фінансування поточного бюджетного дефіциту збільшує схильність до споживання.

Важливе значення для управління державним боргом має класифікація державного боргу за типом кредитора. Ідентифікація власників боргових цінних паперів може передбачити вплив операцій з управління державним боргом на

національні економічні умови та позицію країни-позичальника на світових ринках за умови, що їх поведінку можна передбачити. У міру активізації функціонування національного та глобального боргових ринків розподіл боргових цінних паперів за класами власників відображає умови торгівлі та попиту та пропозиції на боргові цінні папери. борговий інструмент. Визначення структури державного боргу за видами кредиторів дозволяє прогнозувати державну боргову політику на внутрішньому та світовому ринках.

При оцінці суми державного боргу в іноземній валюті та переоцінці боргової вартості зовнішніх боргових цінних паперів на основі вартості в іноземній валюті борг в іноземній та національній валютах переоцінюється також у разі зміни валютного курсу. Конвертація суми боргу, вираженої в іноземній валюті, у національну валюту здійснюється за ринковим обмінним курсом цієї іноземної валюти відносно національної валюти на певну дату. Еволюція розміру державного боргу є результатом операцій з управління державним боргом. Ці операції включають операції з випуску та розміщення нових боргових цінних паперів; операції з погашення раніше випущених боргових цінних паперів або за рахунок нарахованих відсотків, зміна прибутків за кредитом, анулювання боргу, прострочення сплати боргу тощо; виникнення або погашення немонетарний борг Через переоцінку сум боргу, не виражених в іноземній валюті та не прив'язаних до них та проіндексованих.

3 АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2018–2022 РОКИ

Розмір внутрішнього та зовнішнього боргу та відповідне зростання витрат на його обслуговування зумовили необхідність вирішення проблеми державного боргу та пошуку шляхів удосконалення механізмів управління ним. Досвід багатьох країн показує, що чим більший накопичений зовнішній і внутрішній борг країни, тим позитивніше її здатність погасити борг вплине на роботу економіки, особливо фінансової системи.

Вирішення проблеми державного боргу є одним із ключових факторів економічної стабільності країни. Це питання особливо актуальне на тлі економічних труднощів України останніх років. Від вирішення боргової проблеми багато в чому залежить ефективність бюджету країни, стабільність її валюти, фінансова підтримка міжнародних фінансових організацій. Необхідність вирішення цих проблем актуалізує дослідження шляхів вдосконалення механізмів управління державним боргом України та їх обслуговування.

У чистому вигляді внутрішній борг країни розуміється як загальна сума нарахованих відсотків за державними позиками, виданими, але непогашеними. Останні повинні виплачуватися власникам державних цінних паперів на умовах, визначених державою. [1].

Збільшення платежів з обслуговування та погашення державного боргу є важливим фактором, що створює проблеми у сфері державних фінансів, що впливає на бюджетну безпеку України в довгостроковій перспективі. Тенденція до надмірного зростання рівня боргового навантаження була типовою проблемою в останні роки (табл. 3.1).

Загальний державний та гарантований борг зростав протягом років, з 584,114 млн. грн. в 2013 році до 4 071 683,1 млн. грн. у 2022 році. Протягом цього періоду спостерігався зростання боргу на 52,4%. Валовий внутрішній продукт (ВВП) також

збільшувався з часом, з 1,454,931 млн. грн. в 2013 році до 5,459,574 млн. грн. у 2021 році. Протягом цього періоду спостерігалось зростання ВВП на 30.2%. Показник державного боргу до ВВП є важливим показником стану економіки країни.

Таблиця 3.1 – Показники державного та гарантованого державою боргу України за 2013–2022 рр.

Роки	Державний та гарантований борг	Приріст	Валовий внутрішній продукт	Приріст	Державний борг/ ВВП
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	%
2013	584 114	+13,3	1 454 931	+3,3	40,1
2014	1 100 564	+88,4	1 566 728	+7,7	70,2
2015	1 572 180	+42,9	1 979 458	+26,3	79,4
2016	1 929 759	+22,7	2 383 182	+20,4	81,0
2017	2 141 674	+11,0	2 982 920	+25,2	71,8
2018	2 168 627	+1,3	3 558 706	+19,3	60,9
2019	1 998 275	-7,9	3 974 564	+11,7	50,3
2020	2 551 936	+27,7	4 194 102	+5,5	60,8
2021	2 671 827,6	+4,7	5 459 574	+30,2	48,9
2022	4 071 683,1	+52,4	5 191 028	-4,9	78,4

За аналізований період спостерігався спад цього показника, з 40.1% в 2013 році до 48.9% в 2021 році, але відбувся ріст у 2022 році до 78.4%. За даними на 2023 рік відсутні дані про приріст ВВП. Загалом, з даних видно, що державний борг зростав протягом років, але ступінь його зростання та відношення до ВВП коливаються залежно від року. Необхідно продовжувати моніторити ці показники та приймати відповідні економічні заходи для забезпечення стійкого розвитку економіки та керування державним боргом.

Зовнішній борг країни зростав з 300,025.4 млн. грн. в 2013 році до 2 610 945,6 млн. грн. у 2022 році. Його питома вага збільшилась з 51.4% в 2013 році до 64,1% в 2022 році. Це свідчить про збільшення залежності країни від зовнішнього фінансування. Внутрішній борг також зростав, але його питома вага зменшилась з 48.6% в 2013 році до 36,1% в 2022 році. Це може свідчити про залучення більшої кількості фінансування зовнішніх джерел. Загалом, обсяг зовнішнього боргу перевищує обсяг внутрішнього боргу протягом всього розглянутого періоду.

Таблиця 3.2 – Структура державного та гарантованого державою боргу України протягом 2013–2023 рр.

Роки	Зовнішній борг		Внутрішній борг	
	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %
2013	300 025,4	51,4	284 088,7	48,6
2014	611 697,1	55,6	488 866,9	44,4
2015	1 042 719,6	66,3	529 460,6	33,7
2016	1 240 028,7	64,3	689 730,0	35,7
2017	1 374 995,5	64,2	766 678,9	35,8
2018	1 397 217,8	64,4	771 409,3	35,6
2019	1 159 221,6	58,0	839 053,8	42,0
2020	1 518 934,8	59,5	1 033 000,8	40,5
2021	1 560 230,0	58,4	1 111 597,6	41,6
2022	2 610 945,6	64,1	1 460 737,5	36,1

Зовнішній борг країни зростав з 300,025.4 млн. грн. в 2013 році до 2 610 945,6 млн. грн. у 2022 році. Його питома вага збільшилась з 51.4% в 2013 році до 64,1% в 2022 році. Це свідчить про збільшення залежності країни від зовнішнього фінансування. Внутрішній борг також зростав, але його питома вага зменшилась з 48.6% в 2013 році до 36,1% в 2022 році. Це може свідчити про залучення більшої кількості фінансування зовнішніх джерел. Загалом, обсяг зовнішнього боргу перевищує обсяг внутрішнього боргу протягом всього розглянутого періоду.

Це вказує на значний вплив зовнішнього фінансування на структуру боргу країни. За останні два роки (2021-2022) спостерігається помітне зростання як зовнішнього, так і внутрішнього боргу. Це може відображати збільшення потреб у фінансуванні та заходи уряду для забезпечення цих потреб. Враховуючи ці дані, важливо звернути увагу на управління зовнішнім боргом, розробити стратегію його зменшення і забезпечити стійкість фінансової системи країни.

Таблиця 3.3 – Показники динаміки державного боргу України за три роки, млрд. грн.

Показник	Рік			Відхилення +,- 2022 р. до:	
	2020	2021	2022	2020 р.	2021 р.
Сума державного боргу	2 551,9	2 672,1	4 072,9	1521,0	1400,8
ВВП у фактичних цінах	4 222,0	5 459,6	4 926,8	704,8	-532,8
Державний борг у відсотках до ВВП, %	60,4	48,9	82,7	22,3	33,8

За допомогою даної таблиці можна зробити висновок, що питома вага державного боргу у відсотках до ВВП найбільше значення має у 2021 році, а найменше – у 2020 році. Відповідно до статті 18 Бюджетного кодексу України загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 відсотків річного номінального обсягу ВВП України. Отже оптимальний значення державного боргу було у 2021 році та становила 48,9 %.

Таблиця 3.4 – Показники складу державного боргу України за три роки, млрд. грн.

Показник	Рік			Відхилення +,- 2022 р. до:	
	2020	2021	2022	2020 р.	2021 р.
1 Державний борг, всього, в т.ч:	2 259,2	2 362,7	3 715,1	1455,9	1352,4
- внутрішній	1 000,7	1 062,6	1 389,7	389,0	327,1
- зовнішній	1 258,5	1 300,2	2 325,4	1066,9	1025,2
2 Гарантований державою борг, всього, в т.ч.:	292,7	309,3	357,7	65,0	48,4
- внутрішній	32,2	49,0	72,2	40,0	23,2
- зовнішній	260,4	260,3	285,5	25,1	25,2
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	2 551,9	2 672,1	4 072,9	1521,0	1400,8

За допомогою даної таблиці ми можемо помітити, що державний борг (як внутрішній, так і зовнішній) має тенденцію до зростання протягом 2020-2022 років. Стрімке зростання спостерігається в період 2021-2022 років, що спричинено воєнними діями. Гарантований борг також зростає протягом досліджуваного періоду. Відхилення загальної суми державного та гарантованого боргу протягом 2020-2022 років становить 1400,8 млрд грн.

Таблиця 3.5 – Показники структури державного боргу України за три роки, %

Показник	Рік			Відхилення +,- 2022 р. до:	
	2020	2021	2022	2020 р.	2021 р.
1 Державний борг, всього, в т.ч:	88,5	88,4	91,2	2,7	2,8
- внутрішній	39,2	39,8	34,2	-5,0	-5,6
- зовнішній	49,3	48,7	57,1	7,8	8,4
2 Гарантований державою борг, всього, в т.ч.:	11,5	11,6	8,8	-2,7	-2,8
- внутрішній	1,3	2,7	1,8	0,5	-0,9
- зовнішній	10,2	9,7	7,0	-3,2	-2,7
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу (гр. 1+2)	100,00	100,00	100,00	-	-

Дані таблиці 3.5 дають змогу зробити висновок, що найбільшу питому вагу в загальній сумі державного та гарантованого боргу становить Державний борг, який займає 88,5-91,2 %. Частка внутрішнього державного боргу протягом 2020-2021 років спадає, натомість зростає динаміка зовнішнього державного боргу. Питома вага гарантованого державного боргу у 2022 році скоротилася в порівнянні з 2020 роком на 2,7%.

Таблиця 3.6 – Показники складу та структури внутрішнього державного боргу України за типом кредитора за три роки, млрд. грн.

Показник	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	Сума, млрд. грн.	Структура, %	Сума, млрд. грн.	Структура, %	Сума, млрд. грн.	Структура, %
1 Прямий внутрішній державний борг, всього, в т.ч:	1 000,7	96,9	1 062,6	95,6	1 389,7	95,1
- заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	998,7	96,7	1 060,7	95,4	1 388,0	94,9
- заборгованість перед банківськими та іншими фінансовим установами	2,0	0,2	1,9	0,2	1,7	0,1
2 Гарантований внутрішній державною борг, всього, в т.ч.:	32,2	3,1	49,0	4,4	72,2	4,9
- заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	24,4	2,4	16,9	1,5	11,9	0,8
- заборгованість перед банківськими та іншими фінансовим установами	7,9	0,8	32,1	2,9	60,4	4,1
- інша заборгованість	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Разом сума внутрішнього державного боргу (гр. 1+2)	1032,9	100,0	1111,6	100,0	1461,9	100,0

Розглянемо таблицю 3.6, де зображені показники складу та структури внутрішнього державного боргу України протягом 2020-2022 років. Прямий внутрішній державний борг зростає протягом періоду 2020-2021 років та в середньому займає в структурі внутрішнього державного боргу 95,9 %. Основним формуючим чинником прямого внутрішнього боргу є заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку. Гарантований внутрішній державною борг також зростає протягом досліджуваного періоду та займає приблизно 4,1 %. У 2020 році гарантований державною борг утворився за рахунок

заборгованості за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку, а протягом 2020-2021 років за рахунок заборгованості перед банківськими та іншими фінансовими установами. Загалом сума внутрішнього державного боргу має чітку тенденцію до зростання.

Таблиця 3.7 – Показники складу та структури зовнішнього державного боргу України за типом кредитора за три роки, млрд. грн.

Показник	2021 р.		2022 р.		2022 р.	
	Сума, млрд. грн.	Структура, %	Сума, млрд. грн.	Структура, %	Сума, млрд. грн.	Структура, %
1 Прямий зовнішній державний борг, всього, в т.ч:	1 258,5	82,9	1 300,2	83,3	2 325,4	89,1
- заборгованість за позиками одержаними, від МФО	443,3	29,2	463,2	29,7	1 100,3	42,1
- заборгованість за позиками одержаними, від органів управління іноземних держав	43,9	2,9	40,8	2,6	182,7	7,0
- заборгованість за позиками одержаними, від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	61,1	4,0	50,7	3,2	60,4	2,3
- заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	660,2	43,5	625,0	40,1	828,5	31,7
- інша заборгованість	50,0	3,3	120,5	7,7	153,6	5,9
2 Гарантований зовнішній державою борг, всього, в т.ч.:	260,4	17,1	260,3	16,7	285,5	10,9
- заборгованість за позиками одержаними, від МФО	221,7	14,6	186,1	11,9	188,5	7,2
- заборгованість за позиками одержаними, від органів управління іноземних держав	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- заборгованість за позиками одержаними, від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	35,4	2,3	29,5	1,9	37,3	1,4
- заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	0,0	0,0	41,6	2,7	55,8	2,1
- інша заборгованість	3,3	0,2	3,1	0,2	4,0	0,2
Разом сума зовнішнього державного боргу (гр. 1+2)	1518,9	100,0	1560,5	100,0	2610,9	100,0

За допомогою таблиці 3.8, розглянемо показники складу та структури зовнішнього державного боргу України протягом періоду 2020-2021 років. Прямий

зовнішній борг має чітку тенденцію до зростання, питома вага якого в структурі зовнішнього державного боргу становить 85 %. Прямий зовнішній борг утворюється за рахунок заборгованості за позиками одержаними від МФО та за рахунок заборгованістю за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку. Гарантований зовнішній державою борг також зростає, який У 2020 році утворився за рахунок заборгованості за позиками одержаними, від МФО, а протягом періоду 2021-2022 років за допомогою заборгованості за позиками одержаними, від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ та за заборгованістю за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку. Загалом сума зовнішнього державного боргу зростає.

Для здійснення зовнішніх запозичень Урядом використовуються різноманітні боргові інструменти, серед яких перевага віддається борговим цінним паперам, тобто облігаціям зовнішньої державної позики (ОЗДП), а також кредитним угодам (рис. 3.1).

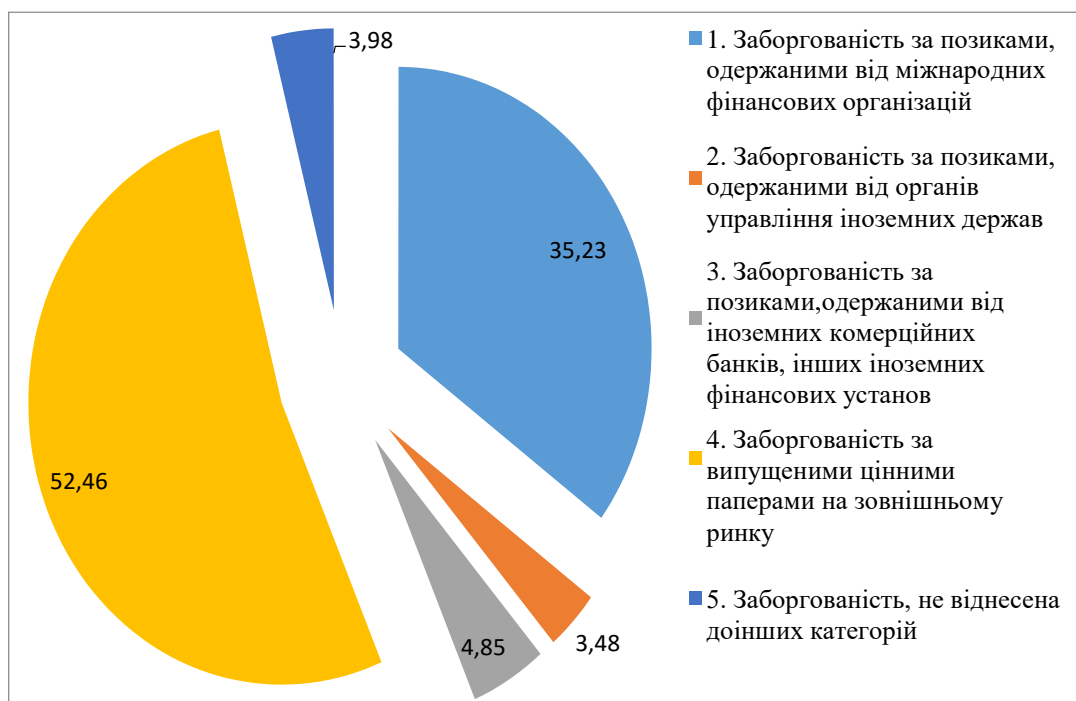

Рисунок 3.1 – Структура зовнішнього державного боргу України станом на 31.12.2022 р.

Зі збільшенням розміру державного боргу зростають витрати на його

обслуговування та утримання, що негативно впливає на видаткову частину державного бюджету. Про збільшення боргового навантаження та зниження спроможності обслуговувати зовнішній борг також свідчать зростаючі супутні показники, що характеризують зв'язок між обслуговуванням боргу та експортом товарів і послуг, валовим внутрішнім продуктом і доходами державного бюджету.

Низький кредитний рейтинг України негативно впливає на розмір боргу, і країна кредитує країну під значно вищі відсотки. Крім того, державні облигації України мають низький авторитет, що пояснює їх низький попит на світових фінансових ринках.

Одним із факторів ризику зовнішнього боргу є його валютна структура. Нестабільність національної грошової одиниці щодо валюти, в якій номінований борг, призводить до збільшення державного боргового навантаження, оскільки сума державного боргу зростає при падінні обмінного курсу, що призводить до проблем з обслуговуванням боргу.

Найбільшою складовою у 2016-2022 роках був борг, деномінований у доларах США. У США – від 42% до 44%. Частка спеціальних прав запозичення (СПЗ МВФ), яка є великою, мала тенденцію до зниження протягом періоду, що розглядається, з 18,4 відсотка у 2016 році до 14,2 відсотка у 2020 році. І навпаки, частка євро вчинила навпаки, зросла з 5,5% у 2016 році до 13,9% у 2020 році (рис. А.1). Частка української гривні становить близько 30%. Проте за підсумками 2019 року ситуація покращилася, частина державного валютного боргу була конвертована в гривню через високий попит на українські ОВДП. На кінець 2020 року 36,2% зовнішнього боргу України було номіновано в доларах США, 35,0% – в українській гривні, 13,9% – в євро, 14,2% – у спеціальних правах запозичення.

Для ефективного управління державним боргом важливо мати адекватну оцінку боргової безпеки держави. Інформація, отримана в процесі статистичного аналізу боргової ситуації прямо пропорційно впливає на якість управлінських рішень стосовно державної заборгованості. Можливість здійснення такого аналізу передбачає визначення критичних обсягів державних запозичень і виявлення потенційних ризиків, пов'язаних із заборгованістю.

Таблиця 3.8 – Обсяг державного боргу України у національній та іноземній валюті і його рівень по відношенню до ВВП країни (%) за 2010-2022 рр.

Рік	Обсяг державного боргу України (млрд. дол. США)	Рівень державного боргу по відношенню до ВВП (%)
2010	55,256	40,63
2011	60,167	36,88
2012	65,963	37,54
2013	72,761	40,52
2014	91,813	70,32
2015	71,932	79,50
2016	74,196	79,51
2017	80,296	71,62
2018	79,105	60,42
2019	77,757	50,49
2020	94,734	60,57
2021	95,040	47,59
2022	111,343	–
Рік	Обсяг державного боргу України (млрд. грн.)	Рівень державного боргу по відношенню до ВВП (%)
2010	432,235	39,9
2011	473,122	35,9
2012	515,511	36,6
2013	584,114	40,1
2014	1 100,564	70,2
2015	1 572,180	79,4
2016	1 929,759	81,0
2017	2 141,674	71,8
2018	2 168,627	60,9
2019	1 998,275	50,3
2020	2 551,936	60,8
2021	2 671,828	48,9
2022	4 071,683	–

Джерело: складено автором на основі даних [39; 38]

Відповідно до даних у табл. 3.8, динаміка зміни обсягу державного боргу України за 2010-2022 рр. (у млрд. дол. США і млрд. грн.), представлена у вигляді рис. 3.2.

Зауважмо, що для отримання статистично істотної оцінки боргової безпеки держави варто задіювати до аналізу як статичні значення так і динаміку боргових

показників як мінімум за 5 років. [41].

Ключовими показниками, які характеризують структуру державного боргу та зміну його обсягу і рівня, є: обсяг державного боргу країни та його рівень по відношенню до її ВВП; обсяги внутрішнього і зовнішнього боргів країни та їх питома вага у структурі загального державного боргу країни. Відповідно, дані, що характеризують обсяг державного боргу України у національній і іноземній валюті та його рівень по відношенню до ВВП країни за період за 2018-2022 рр. (який був обраний у ході основного дослідження, як період, що характеризувався найголовнішими кризовими умовами загострення боргової безпеки України впродовж минулого десятиріччя та сьогодення)[40], представлені у табл. 3.8.

На рис. 3.2 представлено динаміка зміни рівня державного боргу України по відношенню до ВВП країни.

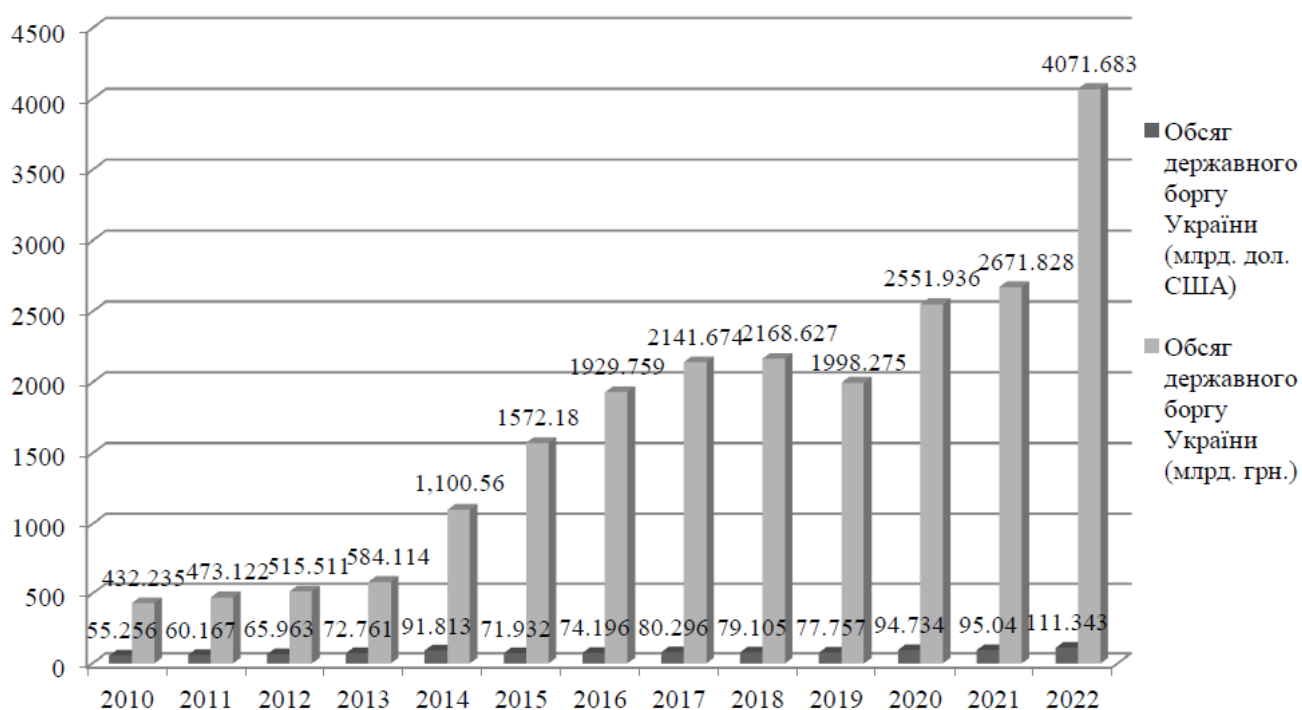

Рисунок 3.2 – Динаміка зміни обсягу державного боргу України за період 2010-2022 рр. (млрд. дол. США та млрд. грн.)

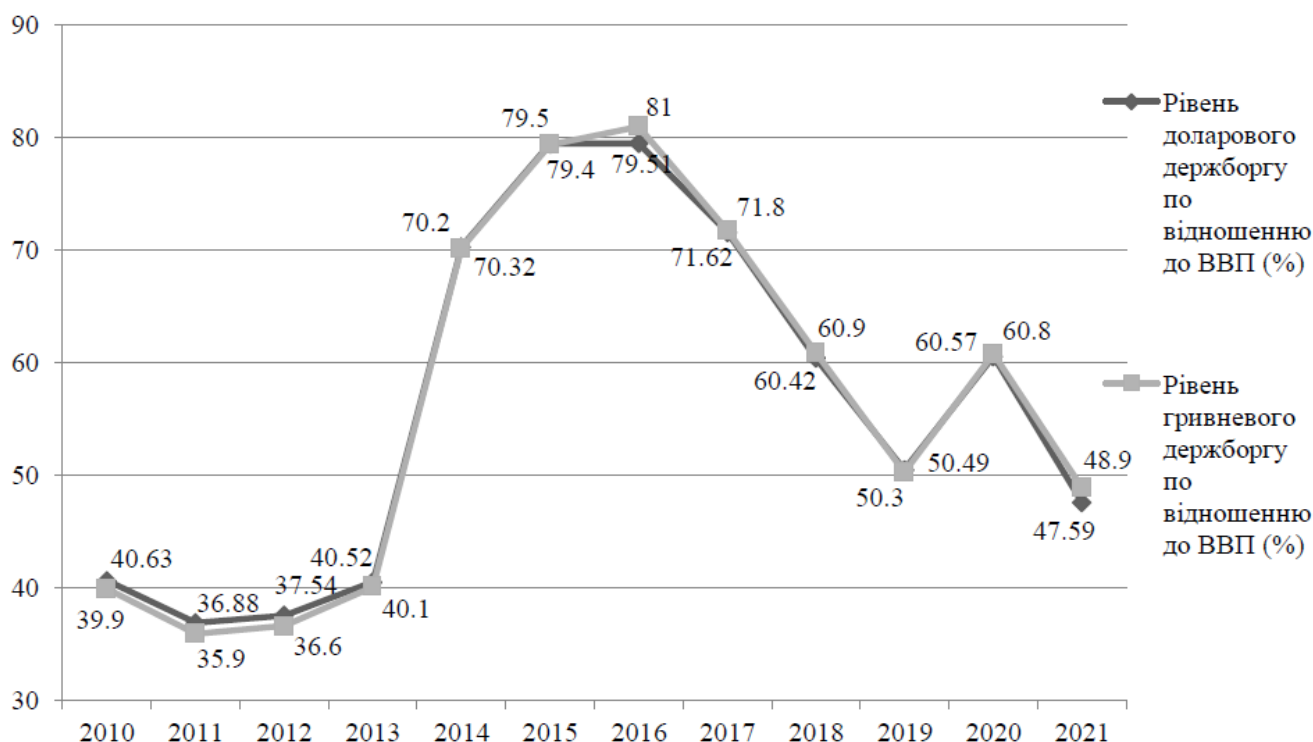

Рисунок 3.3 – Динаміка зміни рівня доларового і гривневого державного боргу України по відношенню до ВВП країни за 2010-2021 рр. (%)

Отже, підводячи підсумки, можна узагальнити такі висновки:

Відносно базисного 2010 року і останнього календарного 2022 року обсяг державного боргу України у гривневому еквіваленті зріс у 9,42 рази (або на 3 639,45 млрд. грн.) та у доларовому еквіваленті у 2, 015 разів (або на 56,09 млрд. доларів США). Така розбіжність, перш за все ж, пояснюється впливом на курс національної валюти України такого макрофінансового індикатора, як “рівень інфляції”, що викликає девальвацію гривні по відношенню до долару США (та інших іноземних валют) у кризові періоди у нашій країні.

За останніх дванадцяти років, найбільш стрімке збільшення обсягу державного боргу України мало місце у 2014-2015 рр. (соціально-економічна і політична криза в Україні, викликана подіями “російської весни”, результатом якої стало тимчасове захоплення Криму та початок війни в напрямку Донбасу після перемоги в Революції Гідності), у 2020 р. (масштабна світова криза, викликана пандемією COVID-19) та в 2022 році (початок повномасштабної війни України з РФ, яка триває і досі). Це підтверджує попереднє твердження про те, що усі періоди

стрімкого збільшення державного боргу України за минулі дванадцять років були чітко зумовлені періодами погіршення кризового становище глобального характеру.

В усі періоди останніх дванадцяти років, які не стосувалися кризових періодів, уряду нашої країни загалом вдавалося певною мірою контролювати ситуацію і уникати подальшого підвищення обсягу державного боргу України. Але, наприклад, якщо у 2021 році досить швидко вдалося вийти на ступень докризового 2019 року за рівнем як гривневого, так і доларового державного боргу України по відношенню до її ВВП (що є позитивним результатом), то розпочинаючи з 2014 року і по сьогодні вийти на ступінь 2010-2013 рр. (коли державний борг становив 35-40 % ВВП України) поки що, нажаль, не вдається. На нинішній день Україна належить до групи країн, що розвиваються, і прийнятний розмір державного боргу для таких країн становить ~50% ВВП. Розпочинаючи із 2014 року і по нинішній рік, в Україні спостерігається досить велике перебільшення понад задану норму (окрім 2019 і 2021 рр.), що не можна вважати позитивним явищем.

4 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ УКРАЇНИ

Вивчення особливостей боргової політики на сучасному етапі та визначення тенденцій і показників боргового навантаження створюють певну індикативну основу для підвищення ефективності системи управління. Державний борг України.

Аналіз державного устрою та гарантованого боргу України свідчить про високу залежність України від міжнародних кредиторів, серед яких переважає зовнішній борг, що, у свою чергу, збільшує валютний ризик від політичної та фінансової кризи в країні. Слід також зазначити, що протягом останніх п'яти років темпи зростання державного боргу в національній валюті демонструють чітку тенденцію до зростання. Тому урядам, як ніколи, необхідно розробити боргові стратегії, щоб державний борг більше не розглядався як борговий тягар для національних економік, а як інструмент у механізмі забезпечення економічної стабільності.

Зростання країни забезпечує необхідні темпи зростання ВВП, стримує інфляційний процес, забезпечує фінансування соціальних проектів, створює достатні кредитні ресурси для розвитку підприємницької діяльності, залучає необхідні іноземні інвестиції.

Слід також зазначити, що для України управління державним боргом має бути узгоджено з системою управління макроекономічними показниками. Такий підхід до політики управління боргом дозволить Україні вирішити боргову проблему, сприяючи не лише зростанню національної економіки, а й збалансованому розвитку всієї фінансової системи.

Наразі необхідно діяти за методикою, яка вже розроблена на основі міжнародного досвіду. Загальні критерії найкращої практики управління боргом:

– об'єктом системи управління боргом є сукупність прямих та умовних боргів, у тому числі боргів державних і комунальних єдиних підприємств,

кредиторська заборгованість господарських товариств та галузей економіки, частки (частки) яких належать регіональним (місцеві) органи влади;

- управління боргом здійснюється відповідно до формальних процедур, задокументованих у правових актах, методах та робочих інструкціях;

- політика управління боргом є частиною фіскальної політики, цілі та завдання якої узгоджуються із національною стратегією соціально-економічного розвитку;

- управління боргом та залучення запозичень здійснюються відповідно до затверджених та оголошених кількісних лімітів. Планування боргу базується на комплексній оцінці фінансових ризиків бюджету та оцінює кілька альтернативних сценаріїв розвитку;

- інформація про розмір та структуру боргу, нормативно-правову базу управління боргом, плани запозичень та інші важливі параметри публікуються в засобах масової інформації, у тому числі в мережі Інтернет;

- залучення коштів короткострокової позики використовується лише для підтримки фіскальної ліквідності (для компенсації нестачі готівки);

- середньострокові та довгострокові кредити, гарантії та гарантійні фонди спеціально використовуються для фінансування інвестиційних витрат;

- структура боргу залежить від умов запозичення, типу боргового інструменту та кредиторів;

- залучення (рефінансування) у спосіб, що забезпечує мінімальні витрати на обслуговування та борговий ризик.

Для покращення роботи необхідно запровадити світову практику контролю ефективності в діючу систему контролю державного боргу України. Наприклад, при оцінці підходів до управління державним боргом рекомендується орієнтуватися на такі факти:

- уряди повинні розробити боргову стратегію до виникнення боргу;
- структура боргу за валютою, умовами та фінансовими інструментами повинна відповідати встановленій стратегії;
- процес управління боргом повинен включати оцінку ризику, спрямовану на

гарантування та підтримку прийнятої стратегії;

- для управління боргом необхідно використовувати відповідні методи;
- необхідно вести відповідні записи та підтримувати систему моніторингу, щоб забезпечити створення високоякісних звітів.

Як зазначалося вище, управління державним боргом є однією з найважливіших складових державної фінансової політики. Система управління державним боргом – це взаємозв'язок бюджетних, фінансових, бухгалтерських, організаційних та інших процесів, спрямованих на ефективне управління державним боргом та зменшення впливу боргового навантаження на національну економіку.

Система управління державним боргом включає стратегічне управління та поточне (оперативне) управління. У сучасних умовах основним завданням поточного управління державним боргом України має бути: підтримання обсягу боргу на економічно безпечному рівні, забезпечення повного та своєчасного виконання боргових зобов'язань, мінімізація боргових витрат.

Визначення переваг та недоліків системи управління державним боргом, а також обґрунтування загроз та можливостей є необхідними для подальшого визначення напрямів підвищення її ефективності (табл. 4.1).

Стратегічне управління передбачає встановлення основних критеріїв державного боргу та встановлення організаційно-правових механізмів, необхідних для досягнення заявлених цілей у цій сфері. Серед багатьох стратегічних заходів, пов'язаних з управлінням зовнішнім боргом країни, ми вважаємо наступні найбільш ефективними та прийнятними для досягнення Україною значних результатів: переважно покладатися на внутрішні запозичення, а не на «зовнішні»; мінімізувати привабливість зовнішніх запозичень. сприятиме зменшенню нестабільності фінансової системи та загрози відтоку валюти, поміркована політика приватизації державного майна.

Тобто кошти від продажу активів будуть спрямовані на погашення державного боргу, підтримання дефіциту державного бюджету на прийнятному рівні. Ми не можемо перенаситити економіку внутрішнім боргом, і водночас ми

маємо запобігти збільшенню дефіциту бюджету, поступово збільшуючи саме внутрішнє фінансування, інвестиційний напрямок запровадження державного кредиту має бути спрямований на високоліквідні сектори та розвиток промисловості.

Таблиця 4.1 – SWOT-аналіз системи управління державним боргом України

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • планування бюджету та обсягу державних запозичень; • використання у борговій політиці європейських вимог щодо дотримання параметрів боргової стійкості держави; • переважання у борговому портфелі довгострокових та з фіксованою ставкою боргових інструментів; • списання 20% державного боргу т відтермінування його погашення на 2019-2027 рр. завдяки проведеній реструктуризації у 2015 р. 	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність довгострокової стратегії управління боргом; • законодавча неврегульованість гарантійних боргових зобов'язань держави; • використання позик на поточні витрати та виконання попередніх боргових зобов'язань; • відсутність прозорості боргової політики; • недостатність досвіду роботи на міжнародному ринку капіталу; • зростання диспропорцій структури боргового портфеля.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • реструктуризація та сек'юритизація боргу; • стабілізація економіки, розвиток вітчизняного виробництва і джерел доходів державного бюджету; • забезпечення можливостей доступу усіх резидентів країни до ринку державних боргових цінних паперів; • заходи консолідації державних фінансів; • розвиток фондового ринку та фінансових інструментів 	<ul style="list-style-type: none"> • зростання боргових ризиків, зниження боргової стійкості держави та загроза дефолту; • високий рівень залежності від зовнішніх позик, політики та кон'юнктури ринку; • прив'язка випуску нових державних боргових цінних паперів до темпів зростання ВВП; • зростання інфляції та девальвація національної валюти; • економічна криза та військові дії на сході країни.

Подальше зростання державного боргу України є дуже небезпечним і може призвести до втрати економічної незалежності, вилучення з фінансового ринку коштів, які б могли бути використані на розвиток реального сектору економіки, зменшення конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках, спад рівня

життя населення країни. А досягнення прогнозованого рівня загрожує Україні дефолт. Для запобігання негативних наслідків необхідно удосконалити механізм управління державним боргом на інституціональному рівні, удосконалити нормативно-правову базу, а також підвищити рівень ВВП шляхом. Тому необхідним є визначення необхідних напрямів підвищення ефективності системи управління державним боргом та посилення боргової безпеки.

Тому на даному етапі в управлінні державним боргом України є багато проблем, які гальмують розвиток всієї економіки. Одним із головних питань є розробка ефективної стратегії управління. Для вирішення цієї проблеми необхідна злагоджена взаємодія між усіма відділами і підрозділами, відповідальними за реалізацію різних етапів процесу управління. Уряд має створити дієву та ефективну систему управління боргом для забезпечення фінансової стабільності. Важливим напрямком удосконалення боргової політики є переважно вирішення проблем економії бюджетних коштів усіх рівнів, кредитування реального сектору економіки, концентрації внутрішнього ринку.

Також важливо розглянути питання національних кредитних рейтингів, отриманих країною-емітентом. Це система умовних показників, яка використовується для оцінки спроможності та бажання національного уряду погасити боргові цінні папери, випущені в національній та іноземній валютах, відповідно до умов випуску. Суверенні рейтинги є важливим фактором, коли іноземний інвестор вирішує інвестувати в економіку іншої країни. При розрахунку кредитного рейтингу країни враховуються політичні та економічні ризики. Індикатори політичного ризику відображають готовність країн-реципієнтів сплачувати свої зобов'язання, а індикатори економічного ризику – їх здатність сплачувати ці зобов'язання [41].

Як показано в таблиці рейтинги, надані Україні основними рейтинговими агентствами, сьогодні відображають стабільний прогноз і є позитивною характеристикою для країни.

Якщо значення показника боргового навантаження перевищує гранично допустиму межу, це свідчить про те, що боргова безпека країни знаходиться під

загрозою, економічна ситуація в країні ускладнюється, існує ймовірність дефолту. Тому моніторинг і контроль показників структури та розміру державного боргу, недопущення його перевищення допустимих критичних меж є одним із пріоритетних завдань національної адміністративної системи.

Таблиця 4.2 – Динаміка кредитних рейтингів України, 2021 р.

Рейтингове агентство	Поточний рейтинг	Прогноз	Дата присвоєння рейтингу
"Fitch Ratings" (Fitch)	B/B	Стабільний	26 лютого 2021
"Standard & Poor's" (S&P)	B/B	Стабільний	12 березня 2021
"Moody's Investors Service" (Moody's)	B3	Стабільний	12 червня 2020
Rating and Investment Information, Inc* (R&I)	B+	Стабільний	3 вересня 2020

Оцінка динаміки державного боргу та показників платоспроможності та прийняття відповідних управлінських рішень може запобігти виникненню кризових ситуацій. Таким чином, статистичний аналіз боргового навантаження є дуже важливим аспектом у визначенні державного боргу та економічної безпеки, а також в ефективному управлінні державним боргом.

ВИСНОВКИ

Дослідження, проведені в даній роботі, дозволяють зробити деякі висновки теоретичного та практичного характеру. Більшість країн, незалежно від їх економічного розвитку, мають державний борг, який є результатом використання державного кредиту. Використання державних кредитів зумовлене необхідністю подолання розриву між зростаючими витратами держави та обмеженими можливостями формування доходів бюджету. Збільшення державних видатків відбувається в основному за рахунок посилення ролі держави в суспільному житті, розширення економічних і соціальних функцій, непередбачених надзвичайних ситуацій і стихійних лих. Тим часом думки економістів про те, чи існує державний борг, розходяться.

Визначено низку макроекономічних каналів, через які державний борг може негативно вплинути на економічну ситуацію в середньо- та довгостроковій перспективі. Зокрема, значне збільшення відношення боргу до ВВП може в майбутньому призвести до збільшення податкових надходжень, а також додаткових бюджетних витрат, скорочення інвестицій в країну. У той же час широко стверджується, що боргове фінансування дефіциту бюджету за рахунок розширення державних видатків стимулюватиме сукупний платоспроможний попит, головний двигун економічного зростання. Для позитивного ефекту обсяг капіталовкладень повинен перевищувати обсяг запозичень, а темп зростання ВВП – темп зростання боргу.

Визначено основні проблеми управління державним боргом в Україні, серед яких: швидке зростання державного боргу; домінування зовнішнього боргу в структурі державного боргу, що несе курсовий ризик; великий обсяг гарантованого державою боргу, що створює додаткові витрати, пов'язані з неплатоспроможністю позичальника. Велика заборгованість міжнародних фінансових організацій та іноземних державних органів, що створює економічну небезпеку в країні; внутрішні ринки державних цінних паперів недостатньо розвинені, що ускладнює

залучення державних позик; відсутність налагоджених механізмів активного управління державними заборгованості та ефективного використання відповідних коштів.

Як зазначено в роботі, управління державним боргом є однією з найважливіших складових національної фіскальної політики, як стратегічно, так і повсякденно. Основними цілями управління державним боргом мають бути: підтримання рівня боргу на економічно безпечному рівні, забезпечення повного та своєчасного виконання боргових зобов'язань, мінімізація боргових витрат. Стратегічне управління займається встановленням базових норм щодо державного боргу та створенням організаційно-правових механізмів, необхідних для досягнення поставлених цілей у цій сфері.

Тому в управлінні державним боргом в Україні на даному етапі є багато проблем, які гальмують розвиток всієї економіки. Одним із головних питань є розробка ефективної стратегії управління. Для вирішення цієї проблеми необхідна злагоджена взаємодія всіх підрозділів і відомств, відповідальних за реалізацію різних етапів процесу управління. Уряд має створити дієву та ефективну систему управління боргом для забезпечення фінансової стабільності. Важливим напрямком удосконалення боргової політики є першочергове вирішення проблеми бюджетних заощаджень на всіх рівнях, використання кредитів для реального сектору економіки та зосередження на внутрішньому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ukraine Political stability. URL: https://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/wb_political_stability/
2. Бондарук Т. Г. Державний борг України та видатки бюджету на його обслуговування // Статистика України. 2018. № 1. С. 30–39.
3. Борисюк О. Шляхи оптимізації державного боргу в сучасних умовах // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2015. Вип. 1. С. 39–43.
4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. (редакція від 24.04.2013 р.)/ Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
5. Верховна Рада України. URL: www.rada.kiev.ua
6. Дема Д. І., Шубенко І. А., Фещенко Н. М. Бюджетна система : підручник. Житомир : ЖНАУ, 2019. 396 с.
7. Державний борг України невдовзі сягне пікового рівня. URL: <http://ua-ekonomist.com/8199-derzhavniy-borg-ukrayini-nevdovz-syagne-pkovogo-rvnya.html>.
8. Державний та гарантований державою борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
9. Дудченко В. Державний борг як об'єкт регулювання. URL: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_ME/Dudchenko_5.pdf
10. Кабінет Міністрів України. URL: www.kmu.gov.ua/main_organy.htm
11. Каменська В.П. Напрями оптимізації системи управління державним боргом України. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2011_17_1/Kamenskaia.pdf.
12. Кравчук О. В. Історія формування боргової залежності України. Центр економічних і соціальних досліджень. 2015. URL: <https://commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti/>
13. Лондар Л.П. Оцінка стану державного боргу та ключові напрями підвищення рівня боргової безпеки України // Серія «Економіка». №69. URL:

http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavniy_borg-cc2fd.pdf

14. Марина А.С., Сервачук М.О. управління державним боргом України на сучасному етапі. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.53-27>

15. Методичний коментар до статистики зовнішнього боргу України. URL: www.bank.gov.ua/Balance/Debt/index.htm.

16. Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>

17. Мінфін розповів, скільки грошей Україна напозичала у 2020 році // Suspilne.media. URL: <https://suspilne.media/93692-6215-milarda-griven-minfin-rozpoviv-skilki-grosej-ukraina-pozicala-u-2020-roci/>

18. Мірошниченко І. С. Зовнішня заборгованість України як чинник впливу на економічну безпеку держави в умовах глобалізації. Облік і фінанси. 2014. № 3. С. 102–109.

19. Молчанова А.Ю. Державний борг України: механізм управління та обслуговування // Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи. Львів: МАУП, 2016. С. 40–42.

20. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 року № 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України». URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=98200&cat_id=32

21. Національний банк України. URL: <http://www.bank.gov.ua/>.

22. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

23. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua>

24. Постанова КМУ від 12.02.2020 р. № 127 «Про утворення Агентства з управління державним боргом України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2020-%D0%BF#Text>

25. Прогнозні платежі за державним боргом у 2021-2045 роках за діючими угодами станом на 01.01.2021. Боргові платежі та прогнози Міністерства фінансів України // Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/borgovi-platezhi-ta-prognozi>

26. Програма управління державним боргом на 2021 рік. Наказ Міністерства фінансів України 29 січня 2021 року № 47. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/ПРОГРАМА%20удб%202021.pdf>

27. Сальникова Т.В. Державний борг України: оцінка та напрями підвищення ефективності управління // Економічний вісник університету. 2017. Вип. 33(1). С. 386–387.

28. Стан державного боргу України. Міністерство фінансів України. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=365898.

29. Стародубцева Т. В., Семенова К. Д. Статистичний аналіз державного боргу України та причини його виникнення впродовж незалежності. Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень: збірник наукових студентських праць. Випуск 2. Одеса, ОНЕУ. 2016. С. 73– 80.

30. Стратегія та програма управління державний боргом. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/osnovnainformacija>

31. Стратегія та програма управління державний боргом. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/osnovna-informacija>

32. Фінанси України. URL: www.finance.com.ua/

33. Черничко С.Ф. Державний борг України: тенденції та ризики // Економічний аналіз: зб. наук. праць / редкол.: С.І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. Т. 14. № 1. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. С. 355–360.

34. Вахненко Т.П. Особливості формування держборгу та управління його складовими у період кризи. *Фінанси України*, 2009. №6. С.14-28.

35. Олексійчук С.В. Державний борг і його вплив на соціальне становище України. *Інноваційна економіка*, 2017. № 3-4. С. 207-218

36. Бюджетний кодекс України (чинний, редакція від 23.10.2022), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 09.01.2023).

37. Вахненко Т.П. Державний борг України та його економічні наслідки / Т.П. Вахненко. – К.: Альтерпрес, 2000. – 152 с.

38. Офіційний портал статистики Міністерства Фінансів України, URL: <https://index.minfin.com.ua> (дата звернення: 10.02.2023)
39. Country Economy. URL: <https://countryeconomy.com/countries/ukraine> (Last accessed: 10.02.2023).
40. Електронний ресурс: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2660/2/Багинська.pdf>
41. https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51733/2/%D0%A4%D0%95%D0%91%D0%90_2021_%D0%A5%D0%90%D0%A6%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%99.docx
42. Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи. Фінанси України. 2009. № 6. С. 14–28.
43. Фінансове право: навч. посіб. За ред. М.П. Кучерявенка. Х.: Право, 2010. 288 с.
44. Мелих О.Ю. Державний кредит і сучасний стан державного боргу України. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» № 12, 2019 р. URL: <https://cutt.ly/MByA8Gm>.
45. Кучер Г. В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні. Фінанси України. 2012. № 6. С. 44–57.

ДОДАТОК А

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

Визначення вітчизняними вченими поняття “державний борг”

Вчений	Визначення
Базилевич В.Д.	Державний борг – це сума заборгованості держави перед кредиторами (Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси / за заг. ред. В. Д. Базилевича. Київ : Атіка, 2002. С. 219).

Василик О. Д.	Державний борг – загальна сума заборгованості, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави (Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. С. 577).
Юрій С. І., Федосов В. М.	Державний борг – сума прямих договірних зобов'язань органів державного управління перед економічними суб'єктами інших секторів економіки і зарубіжними кредиторами (Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ : Знання, 2008. С. 228).
Прутська О. О.	Державний борг – це й заборгованість держави за кредитні операції; зобов'язання держави щодо внутрішніх та зовнішніх позик, які залишаються після відрахування погашеної їх частини; сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету мінус його позитивне сальдо (Управління державним боргом : навч. посіб. / О. О. Прутська, О. А. Сьомченков, Ж. В. Гарбар, Л. І. Губанова, В. В. Руденко; за заг. ред. О. О. Прутської. Київ : Центр учбової літератури, 2010. С. 9).
Говорущко Т. А.	Державний борг – це сукупність відносин, за якими виникають боргові зобов'язання держави як позичальника, боржника або гаранта погашення позик іншими позичальниками (Бюджетна система : навч. посіб. / Н. І. Климаш, К. В. Багацька, Н. І. Дем'яненко та ін.; за заг. ред. Т. А. Говорущко. Львів : Магнолія 2006, 2014. С. 249).
Бюджет- ний кодекс України	Державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення (Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17).
Кудряшов В. П.	Державний борг – це сукупність зобов'язань держави за платежами, які належать виконати на підставі одержаних або гарантованих активів (Кудряшов В. П. Курс фінансів : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. С. 293).
Вахненко Т. П.	Державний борг – заборгованість держави в процесі формування і використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав (Вахненко Т. П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи. Фінанси України. 2009. № 6. С. 16).
Єфименко Т. І., Єрохіна С. А., Богдан Т. П.	Державний борг – фінансові зобов'язання уряду або сектору загального державного управління, що підлягають погашенню і обслуговуванню у встановлені терміни, зі сплатою визначеного доходу за користування позикою (Боргова стійкість державних фінансів : монографія / за ред. Т. І. Єфименко, С. А. Єрохіна, Т. П. Богдан. Київ : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2014. С. 659).

ДОДАТОК Б

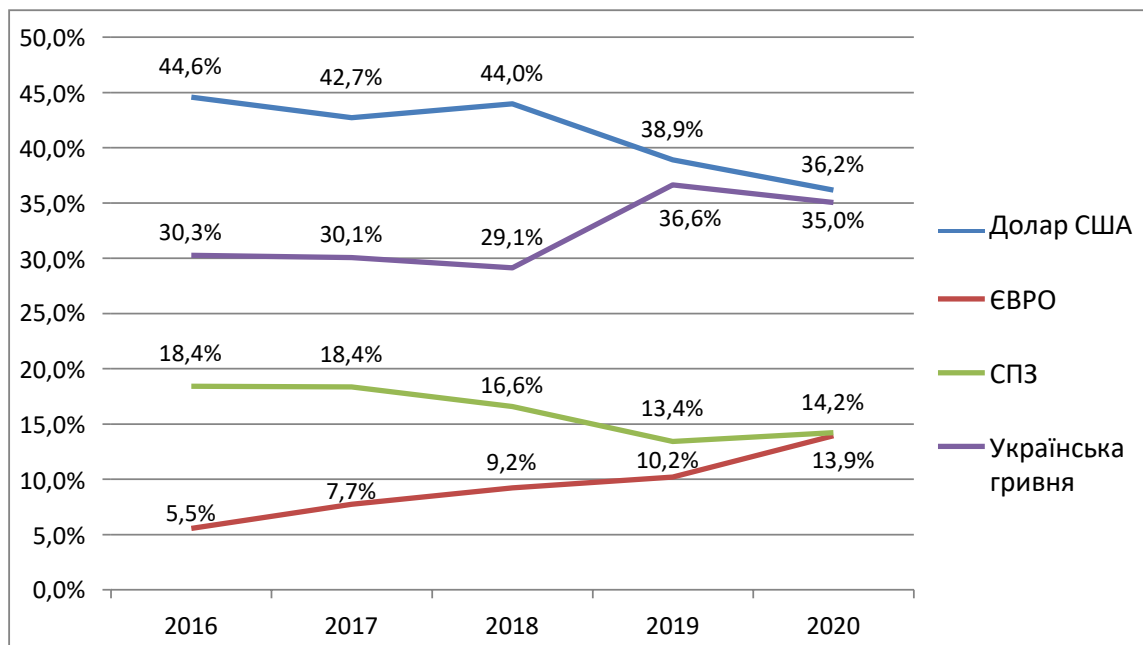

Рисунок Б.1 – Структура державного боргу в розрізі валют погашення за 2016–2020 рр., %